

O'QUVCHILAR EKOLOGIK XAVFSIZLIK MADANIYATINI FANLARARO ABSCISSIAL VA ORDINATAL ALOQADORLIKDA TAKOMILLASHTIRISH OMILLARI

Muxtarova Lobar Abdimannabovna; Termiz davlat pedagogika instituti,
pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).

Annotatsiya. Ushbu maqolada, o'quvchilar ekologik xavfsizlik madaniyatini fanlararo abscissial va ordinal aloqadorlikda takomillashtirish omillari nazariy tahlil qilib o'tilgan. Bundan tashqari, o'quvchilar ekologik xavfsizlik madaniyatini fanlararo absissial va ordinal aloqadorlikda takomillashtirish asosida o'quvchilarda ekologik xavfsizlik madaniyatini shakllantirishning kognitiv, akmeologik, aksiologik omillari ta'limiy sharoitda aniqlashtirilgan.

Kalit so'zlar: ekologik xavfsizlik, madaniyat, kognitiv, akmeologik, aksiologik omillar, o'quvchilar, tabiiy fanlar, tabiiy savodxonlik.

ФАКТОРЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ КУЛЬТУРЫ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ СТУДЕНТОВ В МЕЖДИСЦИПЛИНАРНЫХ АБСЦИАЛЬНО-ОРДИНАЛЬНЫХ СВЯЗЯХ

Мухтарова Лобар Абдиманнабовна; Термезский государственный педагогический институт, доктор философии (PhD) в педагогическом наукам.

Аннотация. В данной статье теоретически анализируются факторы повышения культуры экологической безопасности школьников в междисциплинарных абсциссально-ординатальных отношениях. Кроме того, уточнены когнитивные, акмеологические, аксиологические факторы формирования культуры экологической безопасности обучающихся в образовательной среде на основе повышения культуры экологической безопасности обучающихся в междисциплинарных абсциссно-ординатальных отношениях.

Ключевые слова: экологическая безопасность, культура, познавательный, акмеологический, аксиологический факторы, ученики, естествознание, природоведческая грамотность.

FACTORS OF IMPROVEMENT OF STUDENTS' ENVIRONMENTAL SAFETY CULTURE IN INTERDISCIPLINARY ABSCIAL-ORDINAL RELATIONS

Mukhtarova Lobar Abdimannabovna; Termez State Pedagogical Institute,
doctor of philosophy in Pedagogical Sciences (PhD)

Annotation. *This article theoretically analyzes the factors of increasing the culture of environmental safety of schoolchildren in interdisciplinary abscissa and ordinate relationships. In addition, cognitive, acmeological, axiological factors in the formation of a culture of environmental safety of students in the educational environment are clarified on the basis of increasing the culture of environmental safety of students in interdisciplinary abscissa and ordinate relations.*

Key words: *environmental safety, culture, cognitive, acmeological, axiological factors, students, natural science, environmental literacy.*

Kirish. Fan – texnika taraqqiyoti yutuqlaridan foydalanishda noqulay ekologik vaziyat qamrovi jihatidan umumbashariy ahamiyatga molik ekologik xavfni yuzaga keltirmoqda. Ekologik xavfning kelib chiqish sabablari tabiat, jamiyat va texnika orasidagi fanlararo munosabatlarni muvofiqlashtirish hamda ekologik xavfga yo‘l qo‘ymaslik bugungi kunning asosiy muammosi bo‘lib qoldi.

Ona tabiatimizga ko‘rsatilayotgan tajovuzkorona munosabat oqibatida yuz berayotgan ekologik muammolarni bartaraf etishda ekologik ta‘limning o‘rni beqiyos. Yurtboshimiz Sh.M.Mirziyoyevning 5712-son farmoniga [1] muvofiq o‘quvchilarning tabiiy savodxonligini sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarish, ta‘lim jarayoniga o‘qitishning innovatsion shakl va usullarini joriy etish maqsadida ta‘lim sifatini baholashning milliy tizimini yaratish vazifalari belgilab berildi [6].

Ekologik ta‘lim va tarbiya orqali o‘quvchilarda koinotdagi yagona hayot mavjud bo‘lgan er cayyoraci haqidagi tacavvurlar, o‘z yashash muhiti to‘g‘ricidagi bilimlar, atrofimizdagi olam, tabiat va inconlarni o‘zaro uzviy bog‘langanlik haqidagi ilmiy-nazariy dunyoqarashlar, o‘z o‘lkaci va vatanining ekologik tizimlari (ekotizimlari), ularning paydo bo‘lishi, evolyusion rivojlanishi, antropogen o‘zgarishi, makon va maydon bo‘yicha tarqalish qonuniyatlari, undan kelib chiqadigan xucuciyatlari, boyliklari, holati, kelajak ictiqbollari, milliy, regional va global miqyocdagi tabiat va jamiyat munocabatlari, amaliy ekologik ko‘nikma va malakalar, er yuzaci atrof-muhitini muhofaza qilish, uning boyliklaridan oqilona foydalanish va buzilgan tabiat majmularini qayta tiklashga oid muammolarni anglash va ularning echimini topishga doir to‘g‘ri qarorlarni qabul qilish kompetensiyaci, ularni tanlagan kacblarga qarab ekologik ta‘lim va tarbiya shakllantiriladi hamda rivojlantirilad [3; B-12].

“Ekologik ta‘limni rivojlantirish konsepsiyasi”da umumiy o‘rta ta‘limning davlat ta‘lim standarti va o‘quv dasturlari mazmuni quyidagi malakalar bilan boyitilishi

ta'kidlangan: o'quvchilarda ekologik mada-niyatni shakllantirishga xizmat qiluvchi bilim, ko'nikma va malakalarni ta'lim mazmuniga keng singdirish, o'quv fanlari doirasidagi ekologik bilimlarni amaliyotga joriy etish, ularni amaliyotda qo'llay olish imkonini beruvchi amaliy topshiriqlar bilan boyitish (nazariya yoki muhokamadan amaliyotga o'tish), matematika, iqtisodiy bilim asoslari fanlari mazmunini tejamkorlikka oid aniq iqtisodiy-ekologik masalalar bilan boyitish, ekologik bilim berishda "oddiydan murakkabga", "uzviylik va uzluksizlik" kabi pedagogik tamoyillarga tayanish, ekologik madaniyat hamda tarbiyaning bosqichma-bosqich shakllanishini ta'minlaydigan maqsadli faoliyatni tashkil etishni nazarda tutadi[2].

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Ekologik ta'lim-tarbiya va madaniyatni shakllantirishning ayrim pedagogik jihatlari E.O.Turdiqulov, B.X.Xodjaev, Yu.G'.Mahmudov, X.J.Xudayqulov, N.J.Isakulova, X.B.Norbutaev, Sh.L.Maxmudova, V.N.Sattorov, Ye.B.Aydarov, U.G.Saidova, A.R.Malikova, M.K.Shirinov, N.A.Mirzaeva, G.A.Ismoilova, A.Yu.Kuchkinov, G.I.Qosimova, L.M.Abdunazarov, I.X.Ayubovalarning ilmiy-tadqiqot ishlarida o'rganilgan.

Tadqiqot metodologiyasi. Maqola muammoga doir ilmiy, o'quv-metodik adabiyotlarni qiyosiy-tanqidiy o'rganish va tahlil etish, ekologik bilim berishda "oddiydan murakkabga", "uzviylik va uzluksizlik" kabi pedagogik tamoyillarga tayanish asosida yoritilgan bo'lib, o'quvchilar ekologik xavfsizlik madaniyatini shakllantirish masalalari tadqiq etilgan.

Ta'lim texnologiyalari o'qitish va bilimlarni o'zlashtirish jarayonining o'z oldiga ta'lim shakllari samaradorligini oshirish vazifasini qo'yuvchi texnik hamda shaxs zaxiralari, ularning aloqasini hisobga olib yaratish, qo'llash va belgilashning tizimli metodidir. Zamonaviy bilimlar sari keng yo'l ochish ta'limni takomillashtirishda innovatsion ta'lim texnologiyalardan unumli foydalanish bugungi kunning eng asosiy talablaridan biri [4; 85-b]. Zero, bilimni ehtiyojga aylantirmasdan, o'quvchida motivatsiya hosil qilmasdan ta'limiy maqsadga erishib bo'lmaydi. Shu maqsadda o'quvchilar ekologik xavfsizlik madaniyatini fanlararo absissial va ordinatal aloqadorlikda takomillashtirish asosida o'quvchilarda ekologik xavfsizlik madaniyatini shakllantirishning kognitiv, akmeologik, aksiologik omillari ta'limiy sharoitda aniqlashtirildi.

1. Kognitiv omil - tabiiy-ilmiy bilimlarni olish jarayoniga aloqador: havo va suvning ifloslanishi, global isish, maishiy chiqqindilar, kislotali yomg'ir va issiqxona effekti. Mazkur omil o'quvchining ekologik mazmundagi o'quv topshiriqlarini anglash, qo'llash va mulohaza yuritish ko'nikma, malaka va kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qiladi hamda o'quvchilarda fanlararo nazariy bilimlar asosida turli tabiiy obektlar, hodisa va jarayonlarning o'ziga xos xususiyatlarini biladi, tasavvur qiladi va mohiyatini tushunadi; kundalik hayotda kuzatish mumkin bo'lgan tabiiy hodisa va jarayonlarni tabiiy fanlarga oid atamalar, tushunchalar hamda umumiy qonuniyatlarni fan mazmuniga oid bilim, ko'nikma va malakalariga tayanib

tushuntiradi, amalda qo'llaydi; jamiyatda ro'y berayotgan ijtimoiy-iqtisodiy, fan-texnika yangiliklaridan xabardor bo'ladi shuningdek, o'z faoliyatini kreativ rivojlantira oladi; tabiiy va boshqa resurslarning jamiyatdagi o'rni hamda shaxsiy faoliyatidagi ahamiyatini biladi; insonning atrof-muhitga ijobiy va salbiy ta'sir ko'rsatishini tushuntiradi; ekologik muammolarni hal etish yo'llari va g'oyalarini ilgari suradi, o'z fikrini bayon etadi; salomatlik va sog'lom turmush tarzining nazariy hamda amaliy asoslarini biladi.

2. Akmeologik omil - o'quvchi shaxsining rivojlanishiga aloqador: motivatsiyaning yuksak darajasi, ekologik bilimlarni egallashga intilish, ijtimoiy intuitsiya, ijodkorlik, shaxsiy fazilatlarni ifodalash qobiliyati, tabiatdagi ob'ekt va hodisalarni qiyoslash, ijodkorlik, shaxsiy fazilatlarni ifodalash, o'z-o'zini anglash istagi.

Akmeologiya fan sifatida nafaqat "akme" (yuksaklikka)ga erishish mexanizmlarini ochibgina qolmay, balki shaxsning xatti-harakatlar modelini (xususan, bolalik va o'smirlilik davrida) ishlab chiqadi, bu unga etuk yosh davriga maksimal darajada yaqinlashishiga imkoniyat yaratadi. Shaxs ekologik dunyoqarashi akmeologik fenomen sifatida uzluksiz rivojlanib boradigan akmeologik tizimining sub'ekti "inson (shaxs, faoliyat) - tabiat (atrofimizdagi olam) munosabatlarida ekologik bilimdonlik, ekologik madaniyatlilik kabi shaxsiy fazilatlarni egallashida ifodalanadi [5].

N.V.Kuzmin va A.A.Rean akmeologik omillarni ob'ektiv, sub'ektiv va ob'ektiv-sub'ektivga ajratadi. Ular ob'ektiv akmeologik omillarni yuqori natijalarga erishishga qaratilgan harakatlarning haqiqiy tizimi va ketma-ketligi bilan bog'laydi.

Akmeologik omilning xususiyatlaridan biri bu insonning o'zini o'zi rivojlantirish va o'z-o'zini tarbiyalashga bo'lgan ehtiyoji, shuningdek, ushbu ehtiyojni qondirish uchun harakatlarni amalga oshirishdir. Akmeologik omilni - harakatlantiruvchi kuchlar xususiyatiga ega bo'lgan asosiy sabablar, tabiiy-ilmiy savodxonlikni shakllantirishning asosiy belgilovchilari sifatida belgiladik.

Akmeologik omilning ikki turini quyidagicha izohlaymiz:

- ob'ektiv, ya'ni o'quvchi o'quv-biluv faoliyatning real tizimi bilan bog'liq va ba'zan tashqi topshiriq, ya'ni me'yorlar bilan bog'liq mezonlar sifatida namoyon bo'ladi va shaxsning tabiat va atrof muhit bilan uyg'unlikda hayot kechirishi, turmush tarzi, ekologik muammolarni ijobiy hal etishi uchun sharoit yaratadi.

- sub'ektiv omil shaxsning ichki ehtiyojlari, individual shartlar, motivlar, yo'nali'lar, qobiliyat, malaka, kompetensiya, shaxs ijodkorligi, borliq va atrof-olamga qiziqishi, tabiat, atrof muhitni e'zozlash va oqilona munosabatlarini anglash. Uning namoyon bo'lish o'lchovi ekologik xavfsizlik madaniyatining o'sishiga yordam beradigan sub'ektiv sabablardir.

3. Aksiologik omil - o'quvchi shaxsi qadriyatlariga aloqador: o'quvchining ekologik madaniyati, ekologik qadriyatlarni asrab, sog'lom turmush tarziga amal qilish, ma'naviy, estetik, axloqiy sifatlarni tarkib toptirish, xavfsiz hayot ko'nikmalarini egallash. Ekologik xavfsizlik madaniyatini ekologik madaniyatning ajralmas tarkibiy qismi sifatida qiyoslash mumkin. Demak, o'quvchining ekologik xavfsizlik madaniyatiga oid bilim kompetensiyasini egallanganligi uning atrof-muhitdagi tabiiy xavf-xatarlardan himoyalaniş ko'nikmasini aks ettiradi[5].

Ekologik xavfsizlik madaniyatini ekologik madaniyatning ajralmas tarkibiy qismi sifatida qiyoslash mumkin. Demak, o'quvchining ekologik xavfsizlik madaniyatiga oid bilim kompetensiyasini egallanganligi uning atrof-muhitdagi tabiiy xavf-xatarlardan himoyalaniş ko'nikmasini aks ettiradi.

Tahlil va natijalar. Biz tomondan taklif etilgan modelda o'quvchilar ekologik xavfsizlik madaniyatini shakllantirish bosqichlari, didaktik tamoyillar (shaxsga yo'naltirilgan, insonparvar, individual, sub'ektiv), tabiiy savodxonlik kompetensiyalari (kontekst, bilim, munosabat), tabiiy-ilmiy kontekstlar (shaxsiy, mahalliy, global), ilmiy bilish turlari (fan mazmuniga oid, metodologik, epistemik), ekologik bilimlarni o'zlashtirishning kognitiv darajasi (yuqori, o'rta, quyi) vizuallashtirish ta'lim texnologiyalari bilan integratsiyalash asosida takomillashtirilgan mexanizm aks ettirilgan.

Taklif etmoqchi bo'lgan modelimiz uch bosqichda amalga oshirilgan. Birinchi bosqichda o'qituvchilarning fanlararo ekologik xavfsizlik madaniyatiga doir bilimlarning shakllanganlik darajasi hamda o'quvchilarning fanlararo o'qishga bo'lgan qiziqishlarini orttirish imkoniyatlarini o'rganish.

Ikkinchi bosqichda ekologik xavfsizlik madaniyatini fanlararo takomillashtirish metodikasining samaradorligi, hamda fanlararo aloqadorlik asosida ekologik bilimlarni baholashda o'quvchilarning bilim, ko'nikma, malakala va kompetensiyalari ijodiy tavsifdagi o'quv va test topshiriqlar orqali o'zlashtirish darajasini aniqlash.

Uchinchi bosqichda o'quvchilarning fanlararo o'qishga bo'lgan qiziqishlarini motivatsiyali, kognitiv, amaliy-faoliyatli va refleksiv komponentlar asosida orttirish.

Model DTS talablari asosida ishlab chiqilgan. Tadqiqot maqsadidan kelib chiqib, baholashning mazmunli asosi tarkibiy qismlariga mos keladigan model quyidagi uchta asosiy qismlarga ajratildi: maqsadli, jarayonli va natijaviy blok.

Maqsadli blokda o'quvchilarda ekologik xavfsizlik madaniyatini abscissial va ordinatal aloqadorlikda shakllantirish jarayoni definitsiyasi zamonaviy yondashuvlar asosida qiesiy tahlil qilindi. Ilmiy-nazariy bilimlarni amaliyotga tadbiq etish maqsadida tadqiqot bosqichlari belgilandi. Tayyorlov bosqichi (tayyorgarlik ko'rish, qulay muhitni yaratish), tajriba-sinov bosqichi (diagnostik metodika, anketa so'rovnomasi o'tkazish) va ma'lumotlarni qayta ishlash bosqichi (natijalarni qayta ishlash) mazmunida tajriba-sinov ishlari tashkil etildi.

Jarayonli blok baholashdan o'tish bosqichlari ketma-ketligini belgilaydi hamda ekomazmundagi mavzularni fanlararo o'qitish metodikasi samaradorligi, shuningdek, ushbu bosqichda dars va darsdan tashqari mashg'ulotlarni loyihalash, o'qitishning maqbul usul va vositalarini tanlash, o'qituvchi va o'quvchi faoliyati mahsulдорligini tashhislashning yorqin ifodasi kuzatiladi [7].

Tajriba-sinov jarayonida "Hayot qadriyatlar", "Ekologik tasavvur", "Xavfsiz faoliyat", "Xavfsiz sog'lom ko'nikma" mazmunidagi diagnostik materiallar bilan boyitilgan metodika hamda anketa so'rovnomalardan foydalanildi. Suhbat natijasiga ko'ra, boshlang'ich sinf o'qituvchilarining "Ekologik xavfsizlik" mazmunidagi mavzularni fanlararo aloqadorlik asosida birlashtirib o'qitish metodikasida uchraydigan murakkabliklarni aniqlash imkonini berdi. Diagnostik metodika natijalari tahlili orqali boshlang'ich sinf o'qituvchilarining faoliyat mazmuni aniqlandi.

O'qituvchilar bilan o'tkazilgan suhbatda fanlararo aloqadorlik o'rnatishda uchraydigan qiyinchiliklarni aniqlash imkonini berdi. Tajriba-sinov jarayonida fanlararo ekologik xavfsizlik madaniyati bo'yicha ma'lumotlar yig'ish hamda taklif etilayotgan metodikaning samara berishini isbotlash hamda taklif va tavsiyalar berish maqsadida olib borildi. Fanlararo ekologik xavfsizlik madaniyatini takomillashtirish jarayonida o'quvchilarda o'quv faolligining shakllanganlik darajasini o'quvchilarga tushuntirib berish muhim ahamiyatga ega ekanligi asoslandi.

O'quvchilar o'rtasida ekologik xavfsizlik madaniyatini diagnostik-baholash modeli asosida yaratilgan g'oya o'quvchi uchun uni o'z vaqtida tashxislash va shakllantirishning individual traektoriyasini qurish, ekologik muammolarning oldini olishga qaratilgan.

Bizning fikrimizcha ekologik xavfsizlik madaniyatini fanlararo shakllantirishda o'quvchining olgan ekologik bilimlari asosida egallangan biror-bir faoliyat yoki harakat yangi sharoitlarda bajarish qobiliyatiga muvofiq bo'ladi.

Demak, boshlang'ich sinf o'quvchilarida ekologik xavfsizlik madaniyati o'quvchining atrofida gilar va ta'lim faoliyati uchun ijobiy ahamiyatga ega bo'lgan ruhiy-madaniy olamini ifodalovchi yuksak onglilik va mas'uliyatni his etgan holda ekologik javobgarlik, qadriyatlarga hurmat va ehtiromni to'liq ifodalash, hayoti va o'z salomatligi borasida qayg'urish, inson faoliyatiga tahdid soluvchi xavfli omillarni bartaraf etishning maqbul vositasi sifatida atrof-muhit muhofazasida faol qatnashish, moddiy va atrof-muhitga zarar etkazmaslik, uni e'zozlash, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, o'z-o'zini anglash, inson-tabi'at-jamiyat birligi, atrof-muhit va kelajak avlod hayoti hamda rivojlanishi uchun muhim bo'lgan ekologik qulay shart-sharoitlarni yaratish negizida shakllanadi.

Ekologik xavfsizlik madaniyati o'quvchining hayoti davomida shakllanib, rivojlanib boradigan ekopedagogik faoliyati bo'lib, uni fanlararo aloqadorlik asosida shakllantirishda shaxsiy fazilatlar bilan bir qatorda, hosil bo'lgan ekologik bilim, ko'nikma, malaka va kompetensiyalar asosiy rol o'ynaydi [8]. Kulturologik-madaniy

yondashuv biz tomonimizdan o'quvchining ekologik xavfsizlik madaniyatini shakllantirish mexanizmi sifatida qaraladi.

O'quvchilarda ekologik xavfsizlik madaniyatini shakllantirishda ekopedagogik tashhis ikki xil yondoshuv asosida qaralishi kerak. Birinchidan, atrof-muhitning insonga qay darajada ta'sir ko'rsatishini baholash. Ikkinchidan, o'quvchi tomonidan egallangan fazilat va sifatlarining namoyon qilinishi qay darajada atrof-muhitning o'zgarishiga ta'sir etishini aniqlash.

Ekologik xavfsizlikni ta'minlash bugungi kunda amalga oshirilishi zarur bo'lgan ustivor vazifalardan biridir. Bizning fikrimizcha, ekologik xavfsizlik bir biri bilan chambarchas bog'liq bo'lgan quyidagi tarkibiy qismlar asosida qurilishi kerak: motivatsiyali, kognitiv, refleksiv, amaliy-faoliyatli komponentlar.

Motivatsiyali komponent asosida o'quvchilarda ekologik xavfsizlik tushunchasi, mazmun-mohiyatini bilishga ehtiyoj va qiziqishni shakllantirildi. Mazkur komponent o'quvchi faoliyatini rejalashtirish, qunt bilan o'qish, ehtiyoj, qiziquvchanlik va shaxsiy munosabatlar, bilim sifatini oshirishda mustakil o'qish, qadriyatlar va shaxsiy qarashlarni o'z ichiga olib jamiyat va tabiat o'rtasidagi munosabatlarda shakllangan e'tiqodga asoslangan mas'uliyat, burch, vijdonlilik, zo'ravonlik qilmaslik, tabiatning yaxlitligini saqlash, har birimizni tabiatning ajralmas qismi ekanligimizni his qilish, xavf-xatarlardan va atrof-muhitdagi tahdidlardan himoyalalanish, hayotga muhabbat, kelajak avlodlar uchun tabiatni asrash kabi e'tiqodlarni tarbiyalashga asoslanadi [11].

Kognitiv komponent o'quvchining ekologik mazmundagi o'quv topshiriqlarini anglash, qo'llash va mulohaza yuritish ko'nikma, malaka va kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Bilishga oid kognitiv sohada o'quvchi o'quv materialini tushunish, yodga olish, xotirlash, tasvirlash hamda hayot bilan bog'lab amaliy misollar keltirish ko'nikmalari o'stiriladi.

Qo'llashga oid kognitiv sohada o'quvchilar o'quv materialini taqqoslaydi, tasniflaydi, bog'liqlikni aniqlashtiradi, ma'lumotni talqin qiladi, izohlaydi, tabiiy modellardan samarali foydalanadi.

Mulohaza yuritishga oid kognitiv sohada o'quv materialini tahlil qilish, sintezlash, muammoli savollar qo'yish, g'oya va farazlarni ilgari surish, baholash, asoslash, xulosalash, bashoratlash, umumlashtirish, kichik tadqiqotchilik va loyihalash malaka va kompetensiyalari shakllantiriladi. Bunda o'quvchilar uchun xavfsiz muhit va yashash sharoitlari mavjudligini ilmiy bilish, favqulodda vaziyatlarda qaror qabul qilishni o'rganishadi [10].

Biz inson hayoti va salomatligi xavfsizligi masalalariga qanchalik mas'uliyat bilan yondashsak, jamiyatning ijtimoiy-tabiiy muhitni asrab-avaylash borasidagi harakatlari shunchalik puxta o'ylangan bo'ladi. Shu jihatdan modelning kognitiv

komponenti uslubiy yondashuvlarni: aksiologik, kulturologik (madaniy), vaziyat bilan bog'liq muammoli, faoliyatga asoslangan o'z ichiga oladi. Mazkur uslubiy yondashuvlarga mos tarzda ekopedagogik ta'lim maqsadi aniqlandi hamda o'quvchi shaxsining ekopedagogik faoliyatidan kelib chiqib aniq vazifalar belgilandi.

Fanlararo aloqadorlik asosida o'qitish o'quvchilar tomonidan o'quv materialini idrok etish samaradorligini ta'minlash uchun turli xil ta'lim shakllarini talab qiladi. Fanlararo o'qitishning mazkur shakli bu o'quv jarayonini mavjud bo'lish yo'li, uning ichki mohiyati, mantiqi va mazmuni uchun qobiq [12]. Ushbu jarayon o'qituvchi va o'quvchining belgilangan tartibda, muayyan maqsadga muvofiq ma'lum rejimda tashkil etiladigan o'quv-bilish faoliyatining tashqi ifodasi sifatida o'quvchi shaxsida tayanch va fanga oid kompetensiyalari inobatga olinadi.

Kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan ta'lim o'quvchilarning bilim olishdagi mustakilligini, faol fukarolik pozitsiyasini, tashabbuskorligini, o'z faoliyatida ommaviy axborot vositalari va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan oqilona foydalanishni, kasbiy faoliyatida sog'lom raqobatbardoshlik fazilatlarini rivojlantiradi. Bu esa inson hayotida zarur bo'lgan asosiy kompetensiyalarni shakllantirishda tabiatshunoslikning amaliy ahamiyatini oshiradi [14].

Xulosa. Pedagoglar bilan o'tkazilgan suhbatda fanlararo aloqadorlik o'rnatishda uchraydigan qiyinchiliklarni aniqlash imkonini berish bilan birga fanlararo ekologik xavfsizlik madaniyati bo'yicha ma'lumotlar yig'ish hamda taklif etilayotgan metodikaning samara berishini isbotlash hamda taklif va tavsiyalar berish maqsadida olib borildi. Fanlararo ekologik xavfsizlik madaniyatini abscissial va ordinatal takomillashtirish jarayonida o'quvchilarda o'quv faolligining shakllanganlik darajasini o'quvchilarga tushuntirib berish muhim ahamiyatga ega ekanligi asoslandi.

O'quvchilar o'rtasida ekologik xavfsizlik madaniyatini diagnostik-baholash modeli asosida yaratilgan g'oya o'quvchi uchun uni o'z vaqtida tashxislash va shakllantirishning individual traektoriyasini qurish, ekologik muammolarning oldini olishga qaratilgan.

Bizning fikrimizcha ekologik xavfsizlik madaniyatini fanlararo abscissial va ordinatal aloqadorlikda shakllantirishda o'quvchining olgan ekologik bilimlari asosida egallangan biror-bir faoliyat yoki harakat yangi sharoitlarda bajarish qobiliyatiga muvofiq bo'ladi.

Shunday qilib, yuqoridagi ma'lumotlar, tahlillar yuzasidan quyidagi **xulosalarga** kelindi:

1. O'quvchilarda ekologik xavfsizlik madaniyati o'quvchining atrofida va ta'lim faoliyati uchun ijobiy ahamiyatga ega bo'lgan ruhiy-madaniy olamini ifodalovchi yuksak onglik va mas'uliyatni his etgan holda ekologik javobgarlik, qadriyatlarga hurmat va ehtiromni to'liq ifodalash, hayoti va o'z salomatligi borasida

qayg'urish, inson faoliyatiga tahdid soluvchi xavfli omillarni bartaraf etishning maqbul vositasi sifatida atrof-muhit muhofazasida faol qatnashish, moddiy va atrof-muhitga zarar etkazmaslik, uni e'zozlash, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, o'z-o'zini anglash, inson-tabi'at-jamiyat birligi, atrof-muhit va kelajak avlod hayoti hamda rivojlanishi uchun muhim bo'lgan ekologik qulay shart-sharoitlarni yaratish negizida shakllantirildi.

2. O'quvchilarda olamning yaxlit manzarasi haqidagi ma'lumot va dalillarni ilmiy jihatdan majmuaviy talqin qilish, idrok va tasavvurlarini boyitish, o'z-o'zini anglash, mustaqil faoliyatini tashkil etish faoliyatiga yo'naltirilgan komponentlari, mezonlari va ko'rsatkichlari aniqlashtirildi.

3. O'quv-tarbiya jarayonida fanlararo aloqadorlik maqsadlariga erishish uchun tarbiya, ona tili va o'qish savodxonligi, tabiiy fanlar o'quv dasturlari hamda mavzularida didaktik aloqalar izchilligi o'rnatilgan, o'quvchilarda ekologik xavfsizlik bilan bog'liq muammolarni hal qila olish qobiliyatlari abscissial va ordinal aloqadorlikda takomillashtirildi.

ADABIYOTLAR:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 29 апрелдаги “Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисидаги ПФ – 5712- сонли Фармони. [ПФ-5712-сон 29.04.2019. \(lex.uz\)](#)
2. Mukhtarova L.A. Ways of formation of ecological culture in children of primary age // AJMR:Asian Journal of Multimensional Research Journal. Vol 10, Issue 4, April, 2021. - Pp 648-652. (Impact Factor 7.699).
3. Muxtarova L.A. Yoshlarda ekologik xavfsizlik madaniyatini shakllantirishga doir masalalarda innovatsion yondashuv. Ilim ham jamiyet. Илмий-методик журнал. - Нукус, 2020. 4-сон. - Б. 84-86 б.
4. Muxtarova L.A. Boshlang'ich ta'limda ekologik xavfsizlik madaniyatini shakllantirishning metodologik asoslari // Наманган давлат университети илмий ахборотномаси ilmiy-nazariy jurnali. 2021, 12-сон. – В. 657-662.
5. Мухтарова, Л. А. (2018). РАЗВИТИЕ И ФОРМИРОВАНИЯ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ У ШКОЛЬНИКОВ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ. Гуманитарный трактат, (24), 13-14.
6. Мухтарова, Л. А. (2017). BOSHLANG'ICH SINFLARDA RIVOJLANTIRUVCHI TA'LIM TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI. Апробация, (2), 93-94.
7. Мухтарова, Л. А. (2017). BOSHLANG'ICH TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA INNOVATSION TA'LIM TEXNOLOGIYALARINING O'RNI. НАУЧНЫЙ ПОИСК В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ (pp. 119-120).

8. Мухтарова, Л. А. (2017). BOSHLANG'ICH SINFLARDA INTERNET VA MULTIMEDIYA TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI. Современные проблемы и перспективы развития педагогики и психологии (pp. 47-49).
9. Мухтарова, Л. А. (2018). Развитие творческого мышления у школьников начальных классов. Гуманитарный трактат, (24), 9-10.
10. Muxtarova, L. A. (2021). Use of multimedia technologies in the educational process. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(4), 1781-1785.
11. Muxtarova, L. A. (2021). Ways of formation of ecological culture in children of primary age. *ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH*, 10(4), 648-652.
12. Abdimannabovna, M. L. (2021). Formation of the Ecological Culture of Schoolchildren in the Study of Natural Science. *International Journal of Innovative Analyses and Emerging Technology*, 1(6), 73-76.
13. Mukhtarova, L. A. (2021). THE USE OF INNOVATIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(10), 792-797.
14. Мухтарова, Л. А. (2018). ПУТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ВОЗМОЖНОСТЕЙ МУЛЬТИМЕДИА В ПОВЫШЕНИИ КАЧЕСТВА И ЭФФЕКТИВНОСТИ УРОКОВ ЧТЕНИЯ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ. Научные горизонты, (11-1), 247-252.
15. Abdimannabovna, M. L., & Sharifovna, Y. D. (2019). Implementation Bases Of Using Multimedia Technologies In The Organization Of Educational Process. *Think India Journal*, 22(4), 5898-5904.
16. Abdimannabovna, M. L. (2022). Opportunities for an Interdisciplinary Integrated Approach to Improving the Culture of Environmental Safety. *Eurasian Scientific Herald*, 7, 7-12.
17. Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2021). POSSIBILITIES OF AN INTEGRATIVE APPROACH TO THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. *European Scholar Journal*, 2(11), 43-44.